

Még egyszer a Karinthy—Tamási afférról

Réz Pál néhány hónappal ezelőtt, a *Tiszatáj*-ban megjelent cikkének végkövetkeztetéseit — a több, mint ötvenéves disputa felelevenítésének indoklásával együtt — jogosnak, hasznosnak vélem. A még kétes hírű vita körülményeinek és lefolyásának ismertetéséből azonban néhány fontos mozzanat — ha nem is szándékosan — kimaradt, vagy nem egészen pontos megvilágításba került, mint például Kosztolányi Dezső, Mikes Imre szerepének megítélése. Ezért bátorkodom hát a kulmináns kérdésekre visszatérni.

Való igaz, hogy a mindkét részről hibás és kínos összeütközés szerencsés föloldást nyert a „kedves és tapintatos írófejedelem” közbelépésével (Tamási Áron nevezte így Kosztolányit). S Karinthy Ferenc *Tavirózsa* című, élvezetes irodalmi történetére gondolván: fél évszázad távolából úgy tűnik, hogy a kölcsönös bántás komoly megfontolásból felejtődött el a későbbi találkozások során, s ha nem, Tamási „sokszorosán jóvátette” a sértést, ezért az utódokban nem termel az már mérget, nem szit haragot az esküdt hívek között sem. A vita tanulsága persze nem évült el, s kérdései a még előforduló egyoldalú beállítás, leegyszerűsítő vélekedés helyett tárgyilagos, józan elemzést igényelnek.

A húszas évek végén az erdélyi magyar irodalom képviselői kapcsolatot kerestek a magyarországi progresszív szellemű irodalommal. A hivatalos, konzervatív körök erre heves támadással válaszoltak. Voltak olyan csoportok, amelyek — az objektivitás látszatát őrizve — lemosolygón fáradt mozdulatokkal követték az éles lövöldözéseket, vagy éppenséggel szereték volna a magyar irodalom „egységes egészéből” is kitörölni az erdélyieket — rosszízű politikai célzásokkal, például a baloldaliság vádjával toldva meg egyébként sem hízegő jelzőiket.

1930 nyarán a *Brassói Lapok* egyik riportere (Mikes Imre, akinek része volt abban, hogy többek közt Kosztolányi és Gelléri novellái is bekerültek a magát függetlennek valló s a fasizmussal következetesen szembehelyezkedő, közép-európai rangú napilapba, s Mikes, aki már Budapesten látta el összekötő feladatait, míg mások Bécsből, Berlinből, Párizsból küldték haza a tudósításaikat) megkereste Karinthy Frigyest, hogy kitudakolja véleményét annak az általa is kedvelt írónak, akinek a szavára sokan hallgatnak, az „önálló” transzilván irodalomról. Karinthy nem sokkal előbb, 1928 februárjában járt Kolozsvárot, meghívott vendégként, s az erdélyi orgánumokban közölt írásaival is növelhette népszerűségét. Nem véletlenül esett hát rá a brassóiak megtisztelő választása. Karinthy azonban — Mikes Imre leírása szerint — nehezen szánta el magát a többszöri telefonhívás után létrejött s az Abbázia kávéházban megessett találkozásra. Ahogy megjelent a kitűzött helyen, az elképzelt „kedélyes és túlradó egyéniség” helyett egy félszeg ember benyomását keltette, amíg vonakodva válaszolt a föltett kérdésekre.

Mindezt még a „kiprovokált helyzetnek” tulajdonította a riporter, vélvén, hogy „az interjú a leghamisabb műfaj”, mert „barátságos arcot” akar kikényszeríteni, s amikor a riport-alany „szembemered a lencsével, nem adhatja a lényegét”, sőt „a letragikusabb egyéniség is kényszerű mosolyra vonja a száját.”. De azt már nem bocsátotta meg Mikes, hogy — a helikonisták folyóiratának elismerése mellett — úgy nyilatkozott Karinthy az erdélyi magyar irodalom egészéről, mint amely „gyermekkori emlékeket ébreszt benne”. „Hiszen jó az, ha visszamegyünk, de az ő távolságuk infantilis” — hangozott az érvek szánt felelet. „Minden látszat ellenére is a távolmúlt és s távoljövő sokkal inkább alakítják ki a világot, mint a közelmúlt és a közeljövő. S ők itt tapogatóznak. Újrakezdenek” — folytatta nyilatkozatát Karinthy. A ma-centrikus írói programok silányságára célozva mondotta, hogy az önállóság jelszava „csak erkölcsi tőke ahhoz, hogy azt csinálhassák, amit csinálnak”, az erdélyi fiatalok.

Kemény szavak; de ha túl szigorú vagy elhamarkodott ítélet bűjkál is bennük, nem teljesen alaptalan. A provinciális elszigetelődés veszélyére mások is rá-rámutattak. Karinthy Frigyes dodonai válaszból persze azt is ki lehetett venni, ha éppen úgy akarták, hogy a még utó-

rezgéseite élő, nevezetes polémiában, amely a történelmi regények létjogáról folyt, s Tamásiék oldaláról nézve a múltba menekülő „steril megoldások” divatját kívánta leleplezni, íme, Karinthy is a visszahúzó pártján áll, mintha a jelenkor nagy problémái — mindenekelőtt a magyar kisebbség létkérdései — egyáltalán nem érdekelnék őt. (Ez utóbbiakat egyébként azok a polgári-radikális írók sem érzékelték eléggé, akik a magyarországi ellenforradalmi kurzussal szemben menedékjogot élveztek az erdélyi városokban 1919 után.)

Arra a zavarba ejtő kérdésre, hogy személy szerint mégis kiket becsül az erdélyi titánok közül, Karinthy az 1929-ben áttelepült Áprily Lajost mint kitűnő költőt, a „szeretetre érdemes” Kuncz Aladárt és az „igen tehetséges” Hunyady Sándort (azaz — Mikes szavaival szólva — az „összes pestieket”) említette.

Tamási Áron szellemes elmefuttatása, amit a *Brassói Lapok* augusztus 22-i számában közölt (s majd 31-i számában kiegészített) Mikes-interjú robbantott ki, olaj volt a tűzre. Összehasonlítást tett ugyanis „a pénzt és az utazást nagyon szerető” Karinthy és a másik „nagy utazó”, Móricz Zsigmond között. Ebben az összevetésben — erkölcsi értelemben — csak Móricz javára billenhetett a mérleg, ellentétben Kolozsvár ünnepeltjével, aki utólag s talán pénzzavarában „rossz vicceket ereget” az erdélyi írókról, holott ők mindent megtettek azért hogy Karinthy jól érezze magát körükben.

Tamási Áront, a lobogó szenvedélyű vitakozót, elsősorban az háborította föl, hogy Karinthy felületesen tájékozódott: nem méltányolta, sőt lebecsülte azokat az elvi és gyakorlati erőfeszítéseket, amiknek részleges eredményeként, 1929-től kezdve, az eredeti tehetségek egész sora került ki — megizmosodva — a kezdeti bizonytalanságból, a belső ellentétektől sem mentes kísérletezések letisztulásával.

Tény, hogy ezekre az eredményekre és új értékekre a *Nyugat* irányítói közül Babits Mihály, más csoportok részéről Németh László is fölfigyelt. Tamási Áron először 1928-ban, másodsor 1930-ban kapott Baumgarten-évdíjat (a későbbieket nem számítva). S azok a művek, amelyekre mint jelentős tettekre hivatkozott vitacikkében, a Gulácsy-mű kivételével ma is helytállóak — úgy, ahogy Tamási látta azokat 1930-ban, nem sokkal az Ady-revizió után: „A Fekete vőlegények az utóbbi tíz esztendő történelmi regényeinek az élén áll, a Makkai Ady-könyvénel odakünn sem cselekedtek irodalompolitikailag nagyobbat; a *Jézusfaragó ember* novellái egészen társtalanul ragyognak odakünn, és a *Varju nemzetiség* is bátran hadat viselhet a körüti írók minden teremtményével.” (Jegyezzük meg Tamási szóhasználatát: „körüti” mond, s nem a „pesti” irodalmat persziflálja, amely őt rég befogadta.)

Egyik eligazításnak szánt, szűkszavú megjegyzése mélyen viszont nem csupán jogos figyelmzettet izzott. Az elszabadult bírálat hevében „litván”-nak nevezte Karinthyt — ahogy ezt a *Brassói Lapok* augusztus 27-i számában közzétett, *Üzenet Karinthynek* című írásának ominózus kitételei tükrözik. Karinthynek — úgymond — „csak úgy illik nyilatkoznia”, miként „egy litván írónak ildomos volna”. Akár „nyelvi kritikát vagy intrikát is űzhet: mivel szintén magyarul ír és bőséges gyakorlattal, mely utóbbi alapos nyelvi szakértelmet eredményezhetett. Egyéb jogcím azonban a testvéri leszólásra ebben a boltban nem található. Ha Móricz Zsigmond akarna vagy Szabó Dezső akar minket agyonütni, az még hagyján; mert mindig voltak családapák, akik visszaéltek apai hatalmukkal. De Karinthy nem is a rokonunk. Ő egy »litván«. Legjobb esetben csak a leírt betűket látja, de a magyar föld porától sohasem dugult bé az ő lelki orrlíka. Az erdélyi hegyek között sem fáradozott, még infantilis távolságokra sem. Mindössze annyiban közös a mi magyar életünk, hogy egyikünknek sincsen pénze. Nekünk azonban nem egyetlen »keserves istenünk« a pénzünk; más keservesek is vannak itten, amiket egy frakkos lerándulás alkalmával még látni sem lehet, nemhogy élni.”

Ha úgy gondolta is Tamási e bíráló megállapításait, mint ahogy később — az *Ellenzék* szeptember 7-i számában megjelent, *Rák-e, vagy mász?* című cikkében — kifejtette, másképpen értelmezték. Voltak, akik első nyilatkozatából csupán az egyénieskedő véleménymondást, a húszas évek elején porondra lépett Tizenegyek elszántságát, újító törekvéseit hallották ki.

Mások „idegent” értettek a „litván” elnevezésen; s ha nem éppen becsmérlő tartalmat, akkor is valamiféle kiközösítést sejtettek a furcsa hasonlósor mögött.

Karinthy még megkockáztatta azt a kijelentést, hogy a Mikes-interjú „egyes mondatai valóban tőle származtak, de tartalmukért egyedül Mikes Imre a felelős”, ezért Tamási is jobban tette volna, ha nem őt, hanem Mikest vonja felelősségre az „összekovácsolt mondatokért”. Kosztolányi Dezső pedig — mikes gyanúsítása nélkül, de nem zárva ki az ellenőrzés híjával leadott interjúk „árnyalati” torzítását sem — az *Ellenzék* munkatársával folytatott s a szeptember 6-i számában közölt beszélgetés során „a magyar irodalom megsértett szellemének kijáró” elégtételt sürgetett: „Bárki politizálhat jobbra vagy balra. De arra, hogy valaki milyen író, sehol a világon nincs más megkülönböztető alap, mint a nyelv, a vérségi származásnál is erősebb kapocs, s aki másfelé sandít, az téved, az bűnt követ el a közösség ellen, amelynek nevében fölszólal.”

S ezt a szílat bogozva jelenti ki Kosztolányi: „Magyar író az, aki magyarul ír”, mert „egy nép lelke, egy költő tehetsége mindig csak a nyelvben nyilatkozik meg végzetesen és maradéktalanul”, miként Petőfi, Gárdonyi, Joseph Conrad, Panait Istrati, Anatole France és mások példája bizonyítja, akik nem viselnék el a vérségi — s nem a nyelvi — alapon történő besorolást.

Karinthy azonban a saját példáján tapasztalhatta, amit Tamási előjáróban elmond: hogy személyében „a magyar írókat fogadták és ünnepelték szívbeli örömmel” Kolozsvárott, s az erdélyi lapokban, folyóiratokban is hasonlóképp látták vendégül, más kiváló, magyarországi magyar írókkal együtt.

Az valóban Kosztolányi bölcsességére vall, hogy miközben igazságot szolgáltat a lekicsinyelt erdélyi irodalomnak (mely ugyan nem szorul már védelemre), felfigyel a még csírájában levő, készülődő népi-urbánus ellentét veszélyére is, mondván, hogy „a pesti aszfalt” neki „épp oly szent, mint az Alföld bármely zege-zuga”, s „a pesti élet minden alakja, egy koraérett borbély, egy ügynök, egy züllött ripacs pont oly méltó tárgyak, mint másoknak a szántóvető, a falusi varga, vagy a havasi pásztor”, hisz „az íróknak minden csak anyag”.

S Tamási nemcsak a „litván családfa” körül támadt félreértéseket eloszlatni kívánó igyekezettel, de Kosztolányi felszólításának is eleget téve válaszol, rangjához méltó komolysággal és felelősséggel: „A kedvem bizsereg úri beszédjén, és megörzöm a szemeimben a neki szánt meleg érzést — írja a megbékélés hitével. — Mondja meg Karinthynek, hogy én is rossz kedélyállapotban voltam, de különben nagy tisztelője vagyok, és boldog az az óra, melyben találtam egy közös barátot velem.” S ugyanebben a hangnemben magyarázza el nézeteltérésük eredetét.

„Ami pedig a »litván« családját illeti, azt félreértették szegényt — pontosítja a hasonlatot. — Ez nem jelent sem idegen, sem zsidó származást, mely utóbbit megszoktuk a legmagyarabbnak ismerni el. Egyszerűen megint szellemet jelent, mindig éber és kifésült serény szellemet, amely nálunk Magyarországon, eltúlozva a francia hatást, mindig harmadrendű szerepet akar tulajdonítani minden írásnak, cselekedetnek és eszmei törekvésnek, amely a magyar föld ízét, a magyar paraszt tiszta nyelvét, a magyar nép életjogát, bánatát és kedvét akarja előtérbe állítani.” (Nincs ez ellentétben azzal, amit Kosztolányi 1927-ben, egyik fontos esszéjében — irodalmunk akkori nyelvi állapotát tekintve — falusinak bélyegzett irodalmi stílusunk, illetve a *Nyugat* berkeiben megvetett Móra Ferenc védelmében és „csenevész, szegényes városi nyelvünk” okait kutatva bizonyított be, hogy „a magyar próza gyökerében és mivoltában népies, s más nem is lehet”.)

S ahogy — végül — megkülönbözteti Tamási a maga írói felfogását a Kosztolányiétól, akár mint ideális nemzeti elképzelést is, a kisebbségi lét tudatával és a magyarság sorskérdései melletti elkötelezettséggel teszi ezt — kinek számára „nem az anyag a szent”, s vélvén, hogy a nemzetnek sem „az a magyar író az ideálja, aki csak magyarul ír, hanem az, aki magyarból és magyarnak ír”. „De boldog, aki oly előkelő tud lenni, mint Kosztolányi — folytatja az összehasonlítást. — Neki egy elefántcsonttorony adatott, nekem azonban ott kell másznom a ma-

gyar erekben, hogy szörnyű betegségek bacilusait irtsam ki onnét. És hiába van Joseph Conrad és Zola és Anatole France, és hiába van Goethe és Shakespeare, mert én mégis szenvedek, és ők mind nem tudják elfeledtetni velem mindazt a szenvedést, ami bennem, szerencsétlen magyarban zuhog és kiált: — Élni akarok!

De csak mászni tudok egyelőre.

Ne mondja senki tehát, hogy még azt sem tudok!

Erdélyben megint ősz van: az élet és a halál beszélnek egymással. Én az ő árnyékukban gondolkodom Kosztolányira, az *Őszi koncert* költőjére, és ő bizonyára meg fog érteni engem, aki nem tévedek már az ifjúság menthető hirtelenségével, mert olyan öreg vagyok már, mint a magyar nép vágya, amellyel immár nagyon türelmetlenül szeretne élni.

Bocsásson meg nekem tehát, ha elrontottam volna a kedvét, de Dózsa György sem gondolt Krisztusra, amikor sütötték, pedig volt olyan nagy felette, mint énefeletem Goethe.

Ez emberi és magyar dolog.

Számomra ez az irodalom szelleme.”

Ez utóbbi vallomáshoz kétség nem férhet. Nem idejétmúlt, ma is elgondolkoztató felismerés ez. Egy különös írói sors megszenvedett s közös cselekvésre hívó igazsága.

Z. SZALAI SÁNDOR

LELKES ISTVÁN: STÁCIÓ A LOVAK KÁLVÁRIÁJÁRA